

; 26-47704)874))6; 9083+*****Радмила Зотовић
Археолошки институт, Београд

ХЕРКУЛОВ КУЛТ НА ПОДРУЧЈУ НАИСУ

Апстракт: Споменици Херкуловог култа на подручју Наиса нису бројни, али су врло значајни због њихове интересантности и важности. Њима се може приписати и вотивни споменик посвећен Омфали због уске повезаности култа Омфале са култом Херкула. Посебно је интересантна чињеница да два од ових споменика (укупно пет) спадају у домен еургетизма, посвете о сопственом трошку дароване граду.

Кључне речи: римски период, вотивни споменици, култ, Херкул, Омфала, еургетизам.

На подручју Наиса констатована су до сада четири вотивна споменика посвећена Херкулу и један вотивни споменик посвећен Омфали, чији је култ уско везан за култ Херкула.

Култ Херкула спада можда у један од најсложенијих и уједно најкомпликованијих култова римског пантеона. Док га једни аутори поистовећују са грчким Хераклом (Заниновић 1936: 435 - 442) други раздвајају култ Херкула од грчког Херакла (Срејовић, Цермановић-Кузмановић 1979: 460 – 470; 472 – 473). Но, и они који раздвајају ова два култа слажу се да култ Херакла има извесног утицаја на култ Херкула, и да је тај утицај извршен још у раном периоду када су легенде и култ великог грчког хероја Херакла пренете у Рим посредством грчких колонија или преко Етрураца. Прво званично култно место Херкулу у Риму помиње се тек 312. г. п. н. е. у вези са одлуком Апија Клаудија који је настојао да приватно слављење Херкула замени државним. Од тада су му у Риму сваке дванаесте године приносила на жртву јуница или бик (Срејовић, Цермановић - Кузмановић 1979: 472).

Ако је култ Херкула био раздвојен од култа Херакла, каква је онда атрибутивна својства имао Херкул? Сматра се да је био и хтонско божанство, повезан са Деметром и Дионисом. Преко такве повезаности штитио је и пастире и земљораднике. Такође је био и божанство игара у циркусу и божанство домаћих огњишта. Био је такође поистовећен и повезан са богом Марсом па је тако био и божанство рата и заштитник царства (Срејовић, Цермановић-Кузмановић 1979: 472). Херкул се у посветама јавља са епитетом

или без њега (Gavrilović 2014: 17). На подручју са подручја Наиса јавља се чешће са атрибутима. Атрибути који се јављају су Augusto, Sancto и Invicto. У тим својствима се јавља као непобедиви, свети и заштитник државе. Као непобедиви можда се везује за заштиту позоришних и гладијаторских игара.

Оно што је такође важно јесте да на споменицима Херкулу и Омфали налазимо доказе еуергетизма (Mladenović 2011: 173 – 193).

Омфала је лидијска краљица код које је Херакле био у заробљеништву неколико година. За то време је морао бити у женским хаљинама и радити све женске послове у кући (Замуровић 1936: 317) . Сматра се да је Хераклово службовање код Омфале било ради окајавања његових грехова, тј. због убиства Ифита и крађе делфијског трonoшца (Срејовић, Цермановић – Кузмановић 1979: 305). Посвете Омфали нису уобичајене на територији Римског царства. На територији централне Србије јавља се једино овде, на подручју Наиса, у Лецама. Иначе се представе Омфале јављају тек у хеленистичко – римској епоси, и то у монументалном сликарству, на мозаицима, гемамама и камејама.

Еуергетизам као и двочлане и једночлане ономастичке формуле упућују на период после 212. године када су сви са довољном финансијском моћи, добивши право грађанства, могли да донирају у градске касе било новчаним прилозима било изградњом или обновом градске инфраструктуре. Тако се ову споменици могу датовати у период после 212. године. Посвета Омфали уз Херкулов култ упућује на досељене романизоване Грке који су култ Херакла поистоветили са римским Херкулом, али задржали главне особености грчког култа Херакла.

КАТАЛОГ

Херкул

1. Ара, кречњак, димензија: 0,18 x 0,22 x 0,04 м. Очуван фрагменат, са леве стране двоструко профилисан. (fig. 1)

Лок.: Прокупље

Herc[uli Aug]/us[to ---.

Лит.: IMS IV, 117 – 118, п. 102.

2. Ара, кречњак, димензија: 0,50 x 0,30 x 0,21 м. Капител оштећен. Капител и постамент једноставно профилисани. (fig. 2)

Лок.: Газдаре

Aur(elius) Fir(mus) pro/ salute/ sua Her(culi) posui(t).

Лит.: IMS IV, 120, n. 107.

3. Ара, кречњак, димензија: 0,72 x 0,32 x 0,22 м. (fig. 3)
Лок.: Газдаре

Deo [sanc]to H[ercu]li/ Au[r....]nus/ posuit.
Лит.: IMS IV, 120 – 121, п. 108.

4. Ара, кречњак, димензија: 0,52 x 0,28 x 0,24 м. (fig. 4)

Лок.: Газдаре

]/ [Her]cu/li invi/cto/ Satur/ninus/ d(onum) d(edit).

Лит.: IMS IV, 122 – 123, п. 111.

Коментар: Лигатуре 4 VR.

Омфала

1. Ара, кречњак, димензија: 0,80 x 0,28 x 0,25 м. Споменик прело-мљен на два дела који се спајају. (fig. 5)

Лок.: Леце

Om/pha/lae/ Ael(ius)/ Satu/rninus/ d(onum) d(edit).

Лок...: IMS IV, 121 – 122, n. 110.

ЛИТЕРАТУРА

Gavrilović N. (2014) *Kult Herkula i Merkura u Gornjoj Meziji I – IV vek n. e.* Beograd: Arheološki institut.

Mladenović, D. D. (2011) Euergetism and Private Munificence in Moesia Superior: Assessing the Role of Civic Pride in the Monumentalisation of Upper Moesian Cities. *Zbornik Narodnog muzeja XX – I, Narodni muzej U Beogradu, Beograd*, 173 – 194.

Срејовић, Д., Цермановић – Кузмановић А. (1979) *Речник грчке и римске митологије*. Београд: Српска књижевна Задруга.

Замуровић, А. (1936) *Митолошки речник*. Нови Сад: Књижара Славија.

Radmila Zotović

SUMMARY

HERCUL'S CULT ON THE AREA OF NAISSUS

Monuments of the Hercul's cult on the area of Naissus are not numerous, but they are very important because their importance and interesting. To them it is possible account votive monument dedicated to Omphala, because narrow tied the cult of Omphala with the cult of Hercul. It is especially interesting the fact that two of those monument (together five) are in the domes of euergetism, dedication made to the town of personal expensive. All of those monuments can be dated in the period after 212. year.